

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/zydzi/80828,Powstanie-w-getcie-bialostockim.html>

Pomnik Bohaterów Getta w Białymstoku, 2019 r. Fot. IPN

ARTYKUŁ

Powstanie w getcie białostockim

OKRES HISTORYCZNY

(1939-1945) II wojna światowa

Autor: JAROSŁAW WASILEWSKI 20.04.2021

16 sierpnia 1943 roku jest dniem likwidacji białostockiego getta poprzedzonej bohaterskim powstaniem. Jest to wciąż mało znane wydarzenie, a przecież był to pod względem wielkości drugi po Warszawie zryw niepodległościowy społeczności żydowskiej przeciwko hitlerowcom.

„Żydzi! Prowadzą Was do Trebłinki! Zatrują nas gazem jak wściekłe psy, a potem spalą w piecach krematoryjnych. Nie idźmy jak barany na rzeź![...] Walczcie o życie do ostatniego tchnienia! Zębami i pazurami, siekierą i nożem, kwasem solnym i łomem żelaznym przywitajcie naszych katów. Niechaj wróg zapłaci krwią za krew, śmiercią za śmierć![...] Przeciwstawmy opór zbrodniarzom, i jeśli zajdzie potrzeba, polegniemy jak bohaterowie. Prócz naszego honoru nie mamy nic do stracenia! Wyjdź na ulicę i walcz!”¹

Niemal połowa mieszkańców miasta ...

Zanim doszło do tej tragedii, przed II wojną światową, Żydzi stanowili pokaźną część populacji Białegostoku. Jak ustaliła Ewa Rogalewska z IPN w Białymstoku była to społeczność licząca 42 proc. ze 107 tys. mieszkańców. Białystok przeszedł w ręce Niemców w czerwcu 1941 r., a już 1 sierpnia 1941 r. utworzyli tu getto. Wzorem Warszawy i innych miast stłoczyli oni na niewielkim obszarze około 50 tys. Żydów. „Dzielnice” żydowską oddzielono od reszty miasta trzymetrowym płotem z drutem kolczastym. W dniach 5-12 lutego 1943 r. Niemcy dokonali pierwszej likwidacji getta, w ramach której rozstrzelali 900 osób, a 10 tys. wywieźli do obozów koncentracyjnych.

Rok po wojnie wspominał Szymon Datner, historyk i świadek tamtych wydarzeń:

„Na ulicach zamarło życie, zniknął śmiech i zgiełk-- Rozdzierający był widok małych dzieci, apatycznych i zgaszonych, świadomych tego, co je czeka. Kto opisze katusze rodziców, świadomych losu, zupełnej bezradności w obliczu nieuniknionej zagłady. W ciągu kilku mroźnych dni wywieziono z białostockiego getta jedną trzecią jego mieszkańców.”

Stanąć o swoją godność

W połowie sierpnia 1943 r. Niemcy szykowali się do ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej w Białymstoku. Akcją miał dowodzić szef białostockiego Gestapo Fritz Friedl. 15 sierpnia na rozkaz hitlerowców wszyscy Żydzi mieli się zebrać przy ul. Jurowieckiej. 16 sierpnia 1943 r. getto białostockie zostało otoczone

trzema batalionami piechoty przy wsparciu jednostek zmotoryzowanych i czołgów. W ramach inicjacji działań Niemcy dokonali szeregu brutalnych morderstw.

Na wieść o ostatecznej likwidacji getta ludność żydowska postanowiła stawić czynny opór i zorganizowała powstanie. Nie mając nic do stracenia, Żydzi postanowili z bronią w ręku zawalczyć o swoją godność. Świetnie uzbrojonej i wyszkolonej niemieckiej żandarmerii wojskowej przeciwstawiła się grupa około 200-300 bojowników. Stanęli do nierównej walki, z góry skazanej na porażkę. Na czele zrywu stanął Mordechaj Tenenbaum-Tamaroff (przybyły z Warszawy członek ŻOB) i jego zastępca Daniel Moszkowicz. Organizacja bojowa mogła dysponować setką pistoletów, kilkunastoma karabinami, a także granatami, potajemnie produkowanymi w ukrytych na terenie getta warsztatach. Powstańcy planowali sforsowanie bram getta przy ul. Smolnej i ucieczkę do Puszczy Knyszyńskiej.

Białostoccy Żydzi podczas likwidacji getta. Zdjęcia wykonane przez niemieckiego żołnierza pomiędzy 15 a 20 sierpnia 1943 r. Fot. Wikimedia (domena publiczna)

Endlösung der Judenfrage w Białymstoku

Ich plany nie powiodły się. Niemcy, doświadczeni już w powstaniu w getcie warszawskim, byli do likwidacji białostockiego skupiska ludności żydowskiej dobrze przygotowani. Powstanie trwało niewiele ponad dobę. Przez kilka kolejnych dni walczyły jeszcze poszczególne punkty. Wreszcie upadło.

Z getta białostockiego zdołało się uratować

około 70 osób, którym pomogli uciec cywile i grupy partyzanckie. Ostatni więźniowie getta opuścili Białystok 21 listopada 1943 r. transportem do Stutthoffu. Z całej przedwojennej żydowskiej społeczności uratowało się zaledwie niecałe półtora tysiąca osób.

18 sierpnia Niemcy dokonali niemal ostatecznej eksterminacji ludności. Rozpoczęły się deportacje do obozów zagłady, głównie do Treblinki. 19 sierpnia rozstrzelano 72 bojowników, którzy ukrywali się w bunkrze przy ul. Chmielnej 7. 20 sierpnia załamał się ostatni bastion oporu – samobójstwo popełnili przywódcy powstania, Tenenbaum i Moszkowicz.

Niemcy pozostawili jeszcze tzw. „małe getto” z grupą około dwóch tysięcy osób. Istniało ono do 15 września 1943 r., po czym również zostało zlikwidowane. W listopadzie tegoż roku schwytani zostali ostatni, ukrywający się jeszcze w ruinach, Żydzi. Wedle ustaleń E. Rogalewskiej z getta białostockiego zdołało się uratować około 70 osób, którym pomogli uciec cywile i grupy partyzanckie. Ostatni więźniowie getta opuścili Białystok 21 listopada 1943 r. transportem do Stutthoffu.

Z całej przedwojennej żydowskiej społeczności uratowało się zaledwie niecałe półtora tysiąca osób.

Ichok Malmed

Jednym z najbardziej znanych bohaterów getta był Ichok Malmed. Zasłynął z tego, że oblał kwasem dwóch niemieckich żołnierzy, usiłujących wejść do budynku. Jeden z funkcjonariuszy, strzelając na oślep, śmiertelnie ranił drugiego. Malmed za swój czyn został powieszony przez Niemców w budynku przy ul. Kupieckiej 29 w Białymstoku. W odwecie Niemcy rozstrzelali stu mieszkańców okolicznych domów. Działo się to 8 lutego 1943 r., a więc pół roku przed wybuchem powstania. Jego bohaterski czyn, a później śmierć, zagościły na stałe we wspomnieniach i literaturze żydowskiej. Po wojnie nadano jego nazwisko dotychczasowej ul. Kupieckiej w Białymstoku. W miejscu wykonania wyroku śmierci przy ul. Kupieckiej 29 wisi pamiątkowa tablica.

Bohaterów białostockiego getta upamiętnia pomnik przy ul. Żabiej, przed którym rokrocznie obchodzona jest rocznica wybuchu powstania.

¹ B. Mark, *Ruch oporu w getcie białostockim*, Warszawa 1953

COFNIJ SIĘ